

Изазови истраживања историје Косова и Метохије у 20. веку

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ
Библиотека „Зборници радова”
Бр. 32

За издавача
Др Владан Јовановић

Редакција
Др Божица Славковић Мирић (главни и одговорни уредник)
Др Милутин Живковић (главни и одговорни уредник)
Др Душан Бојковић (главни и одговорни уредник)
Др Зоран Јањетовић
Др Дмитар Тасић
Др Владан Виријевић
Др Миомир Гаталовић
Др Огњен Томић (секретар)

Рецензенти
Академик Љубодрог Димић
Др Коста Николић
Др Александар Стојановић

Лектура и коректура
Др Биљана Ћирић

Техничко уређење и дизајн корица
Др Небојша Стамболија

ISBN 978-86-7005-210-9

ИЗАЗОВИ ИСТРАЖИВАЊА ИСТОРИЈЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У 20. ВЕКУ

Тематски зборник

Београд, 2026.

САДРЖАЈ

Реч уредништва.....	7
---------------------	---

I ИСТОРИОГРАФИЈА

Божница СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Призрен, главни погранични град југословенске и албанске државе у међуратном периоду.....	15
--	----

Душан БОЈКОВИЋ

Обликовање свести о посебности простора Косова и Метохије у револуционарној перспективи Комунистичке партије Југославије 1919–1941	33
--	----

Милушин ЖИВКОВИЋ

Косовски Албанци и Вафен СС (1941–1945). Идеје, планови, пракса	53
--	----

Душан ПОПОВИЋ

Одметници у Штавичком срезу од 1944. до 1951. године	79
---	----

Немања ДИМИТРИЈЕВИЋ

Албанолошки институт Аутономне Косовско-метохијске Области у Приштини (1953–1955)	103
--	-----

Јелена ТОДОРОВИЋ ЛАЗИЋ, Александра КОЛАКОВИЋ

Албански поглед на кризу на Косову 1981. године.....	119
--	-----

Слободан СЕЛИНИЋ

Градски комитет Савеза комуниста Београда и криза на Косову и Метохији у време Осме седнице Централног Комитета Савеза комуниста Србије 1987	139
--	-----

II ИДЕНТИТЕТИ И КУЛТУРА СЕЋАЊА

Сава БУРЂЕВИЋ

Изазови истраживања историје Турака на Косову и Метохији после Другог светског рата: идентитет, миграција и асимилација.....165

Ненад АНТОНИЈЕВИЋ

Култура сећања и питање злочина на Косову и Метохији у Другом светском рату 183

Јован АЛЕКСИЋ

Одједи 'Књиге о Косову' у југословенској интелектуалној јавности.....213

Урош МИКЕТИЋ

'Опрост крви' код косовских Албанаца 1990–1991. као сведочанство о етничкој хомогенизацији: студија случаја *Oral History Kosovo*.....245

Рајко МИНИЋ

'Санџачко питање' у светлу дешавања на Косову и Метохији крајем 20. века. Истраживачко-методолошки изазови 267

III МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Душан ФУНДИЋ

Извештаји аустроугарских конзула и истраживање историје Косовског вилајета током прве деценије 20. века 287

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Истраживање броја албанских усељеника током Другог светског рата и албанских жртава репресије на његовом крају.....303

Ијор ВУКАДИНОВИЋ

Између мемоара официра Удбе и накнадно отворених архива: масовна стрељања на Косову и Метохији након Другог светског рата 323

Пећар РИСТАНОВИЋ

Изазови истраживања косовске кризе 1981–1989.....341

Стефан РАДОЈКОВИЋ

Косово и Метохија од јуна 1999. године до данас: хегемона интерпретација и изазивачи 361

Подаци о ауторима 391

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ
Институт за новију историју Србије, Београд
kokanzokan@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1645-9441

Истраживање броја албанских усељеника током Другог светског рата и албанских жртава репресије на његовом крају*

Апстракт: Рад покушава да методом доступног узорка уз допуну другим изворима, у историјском контексту приближно одреди број Албанаца који су се током Другог светског рата населили на Косову и Метохији, односно број страдалих припадника те националне мањине на његовом крају. С тим циљем су коришћени доступни документи Удбе. У раду је дат осврт на предности и мане оваквог методолошког поступка.

Кључне речи: Албанци, Други светски рат, Косово и Метохија, жртве, бројеви

Питање бројева учесника или жртава историјских догађаја и процеса је једно од најспорнијих у историографији. Документи о њима или не постоје, или су фрагментарни или су подаци у њима противречни. Уз то, учесници и сведоци значајних и страшних догађаја због важности или страхоте онога у чему су учествовали или чему су сведочили имају сужену свест која спречава реалистично сагледавање, посебно бројева. То по правилу води преувеличавању броја учесника појединих догађаја или жртава појединачних покоља или целих ратова. Поред тога, ту су и свесне манипулације из политичких или идеолошких (обично националистичких) разлога са циљем да се број сопствених жртава увелича, а евентуалних непријатељских умањи. Због свих ових разлога, и после 80 година многи бројеви везани за Други светски рат на тлу Југославије су још увек спорни. Ја ћу се у овом раду осврнути на два која су везана за Косово

* Рад је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2026. години бр. 451-03-33/2026-03/200016 од 5. 2. 2026. године.

и Метохију, а који су постали део српске, односно албанске митологије. Реч је о броју усељеника из Албаније током периода 1941–1948. и о броју албанских жртава комунистичке репресије на крају Другог светског рата. Није ми амбиција да понудим дефинитивна решења за која по свему судећи нема услова, него да те бројеве извучем из сфере националне митологије и приближим их историографској стварности која би била колико-толико утемељена у доступним изворима.

Број Албанаца који су се током окупације и после до 1948. уселили на Косово и Метохију се у литератури креће од 60.000, преко 75.000, 100.000, 150.000, до невероватних 200.000, односно чак до фантастичних 300.000!¹ Ови бројеви су навођени да би се објаснила огромна албанска бројчана надмоћ над Србима и представљају симплицистичко решење врло сложеног историјског проблема, који је требало да обезбеди исто тако једноставно решење сложеног друштвено-политичког проблема. Наивно и политикантски, наводно огромни број албанских усељеника током Другог светског рата и током првих послератних година је требало да имплицира да се проблем сепаратизма на Косову и Метохији може једноставно решити враћањем у Албанију свих оних који су се илегално доселили између 1941. и 1948. године, као и њихових потомака.² Колико су оваква размишљања била бесмислена види се из пописа становништва. Ако би се пошло од 300.000 досељеника до 1948. године, па онда тај број помножио са (за албанске прилике умереним) бројем од четири потенцијална потомка, дошло би се до тога да је нпр. 1981. године скоро целокупно албанско становништво САП Косово дошло после 1941. године или је потицало од тих недавних досељеника. Ако би се број од наводних 300.000 досељеника помножио са пет, резултат би скоро надмашивао број свих становника Покрајине 1981. године. Тек нешто мање апсурдни резултати би се добили ако би се са четири или пет множио број од наводних 200.000 досељеника.

-
- 1 Предраг Живанчевић, *Емигранци. Насељавање Косова и Метохије из Албаније*, (Београд: Експортпрес, 1989), 24, 47, 76; Dušan T. Bataković, *The Kosovo Chronicles*, (Belgrade: Plato, 1992), 14; Веселин Ђуретић, „Косово и Метохија у Југославији“, у: *Косово и Метохија у српској историји*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1988), 323–325; Коста Николић, „Комунистичка партија Југославије и албанско питање 1914–1944“, у: *Косово и Метохија у великоалбанским плановима 1878–2000*, (Београд: Институт за савремену историју, 2001), 97. Бројеве од 200.000 до 300.000 досељених Албанаца је навео комунистички функционер Душан Чкребић, а деценијама касније их Урош Шуваковић и Обрад Стевановић некритички цитирају – што показује колико дубоко су се такви недокументовани бројеви увукли и у науку. (ур. Uroš V. Šuvaković, Obrad M. Stevanović, „Separatistička pobuna albanskih studenata na Kosovu i Metohiji 1981. godine kao početak razbijanja socijalističke Jugoslavije“, *Sociološki pregled* 4/2018, 5).
 - 2 Упоредни преглед свих пописа у: Konrad Clewing, „Mythen und Fakten zur Ethnostruktur in Kosovo – Ein geschichtlicher Überblick“, *Der Kosovo-Konflikt. Ursachen – Akteure – Verlauf*, ur. Konrad Clewing, Jens Reuter, (München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 2000), 51.

Чињеница је да је већи део Косова и Метохије био у саставу квислиншке „Велике Албаније“, да границе није било и да су миграције биле врло слободне.³ Исто тако, чињеница је да је граница остала врло пропусна и после рата, све до сукоба Југославије са Информбироом 1948. године. Баш због тога, слабости и незаинтересованости албанске, а онда југословенске администрације да забележи те миграције, број досељених је остао непознат и изложен арбитрарним проценама разних аутора. Истина је да је попис становништва 1948. године на Косову и Метохији забележио 45.000 лица која су рођена на територији Албаније,⁴ али се из тог броја не види ни њихова национална структура ни време када су се доселили: током Другог светског рата, између краја рата и 1948. године, у међуратном раздобљу, за време Првог светског рата или још за време османске власти...

Због недостатка (доступне) целовите статистике, истражујући ово питање, покушао сам да утврдим поузданост пописних резултата и вероватноћу бројева усељеника који се појављују у литератури штих-пробама на доступним узорцима уз стављање тих резултата у историјски контекст – дакле, на начин на који и статистичари поступају када нису у могућности да анкетирају целокупну релевантну популацију. Ради се дакле о изучавању познатих бројчаних узорака и њиховој пројекцији на могући укупни број. Историјски контекст – како краткорочни тако и дугорочнији (вишевековни) омогућавају да се бар донекле провери вероватноћа тачности оваквог приступа. Потребне узорке сам пронашао у накнадно састављеним документима Удбе. Предност накнадних докумената је у томе што често дају целовиту слику коју савремени често не дају. Мана им је у томе што никад не обухватају све детаље из савремених докумената који историчарима некад могу бити од значаја за објашњавање појединих појава или догађаја. С друге стране, савремени документи су често парцијални и противречни, зависно од извора информација на који се ослањају. Тако нпр. већина савремених докумената потиче са локалног или средњег нивоа. Притом се поставља и питање да ли је Удба свуда имала „поверенике“ и какав је био квалитет њиховог извештавања. На основу мојих сазнања, оперативаца и доушника Удбе није свуда било, а и тамо где су деловали, нису (због субјективних и објективних

3 Део дошљака је послат по „потреби службе“ као функционери, официри итд. Уп. Ђорђе Борозан, „Велика Албанија. Поријекло – идеје – пракса“, (Београд: Војноисторијски институт Војске Југославије, 1995), 304–306; Ненад Антонијевић, *Косово и Метохија 1941–1945. година – ратни злочини*, (Београд: Музеј жртава геноцида, 2017), 221–234; Павле Џелетовић Иванов, *Балистички њокрећ 1939–1952. Масовног, сарадња са италијанским и немачким окупацијонима и злочини над Србима*, (Београд: Архив Србије, 2000), 63–67; Ali Hadri, *Narodnooslobodilački pokret na Kosovu 1941–1945*, (Београд: Zavod za istoriju Kosova, 1973), 106–107).

4 Ружа Петровић, „Демографске особености развоја Косова и етничке прилике“, у: *Срби и Албанци у XX веку. Циклус предавања 7–10. мај 1990*, ур. Андреј Митровић (Београд: Српска академија наука и уметности, 1991), 175. У целој Југославији је било 78.000 лица рођених у Албанији.

ограничења) увек могли да сакупе све релевантне податке: ниједна полиција не (са)зна све. Уз то, будући да нису доступни документи за сва места нити за све срезове, немогуће би било на основу такве грађе доћи до целовитих података. Због тога се до приближних бројева досељеника може доћи само прорачунавањем на основу колико-толико проверених података из извора.

Кад говоримо о документима на основу којих се може приближно одредити број албанских усељеника, имамо на уму спискове ратних злочинаца, анализе Удбе косовско-метохијских села поводом разоружавања становништва спроведеног средином 1950-их година и пописе емиграната који су после резолуције Информбироа из Југославије пребегли у Албанију. У овим последњим удео пребегла рођених у Албанији је био око 10%.⁵ На располагању нам је био списак људи који су из Југославије пребегли у Албанију на коме су 294 албанска имена. За 28 тих лица стоји да су рођена у Албанији, што би значило да то нису прави бегунци него повратници у Албанију. Ако би се тај узорак пројектовао на укупан број Албанаца на Косову и Метохији по попису 1948. године, број усељеника 1941–48. би био испод 50.000. Треба, међутим, претпоставити да су се емигранти из Албаније, због родбине, пријатеља, познавања ситуације у Албанији итд, лакше одлучивали за одлазак/повратак тамо, што значи да број од 50.000 треба још мало смањити. Ово указује да би број досељеника заиста могао бити близу регистрованих 45.000 рођених у Албанији.

Друга штих-проба, овог пута на узорку „противнародних елемената“ или жандарима из спискова Удбе, због врло раширене колаборације косовско-метохијских Албанаца, требало би да представља шири, а тиме и репрезентативнији узорак. Анализа тих пописа указује да се број дошљака међу њима кретао између 1,3% и 7%. Чак и ако се занемари вероватна чињеница да су досељеници из Албаније били презаступљени међу чиновницима, жандарима и другим „противнародним елементима“, на основу укупног броја Албанаца умањеног за 30.000, изашло би да је усељеника било између 6.500 и 33.000. Ако би се хтела наћи средња вредност на основу ових узорака, тј. сабрали проценти (10 + 1,3 + 7) па збир поделио са 3, добило би се 6,1%, што би значило да је чисто статистички број усељеника износио 30.500. Ови бројеви нису претерано прецизни, али могу служити као оријентир. У сваком случају, они су далеко мањи од 75.000 или 200.000 – да не говоримо о апсурдних 300.000.

Неоспорна мана овог узорка је што се односи готово искључиво на мушки део становништва. Иако треба претпоставити да су већину дошљака чинили мушкарци, ипак треба претпоставити и то да је бар један

5 Хрватски државни архив (ХДА), фонд 1561 Служба државне сигурности Републички секретаријат унутрашњих послова Социјалистичке републике Хрватске, шифра 1, 10/20, Југословенска ИБ емиграција у Албанији, II део, Београд, мај 1955.

(свакако мањи) број њих са собом довео и супруге, а можда и децу, што значи да би добијене бројеве вероватно требало мало увећати. Мана докумената који се односе на период рата је и у томе што не пружају узорак за прорачунавање могућег броја досељеника у времену од 1945. до 1948. године. Ако се за време рата доселило око 33.000, то би (уз претпоставку да је досељавање у међуратном раздобљу било минимално) имплицирало да се од краја рата до пописа 1948. доселило петнаестак хиљада људи. Ако је пак око 45.000 дошло до краја рата, то би значило да после њега није било битног досељавања – што сведочанства не потврђују – или да се у Албанију вратило петнаестак хиљада Албанаца досељених током рата. То би опет имплицирало да се до краја окупације доселило око 15.000 више него што смо прорачунали. Анализирани спискови оних који су емигрирали када су се односи две земље заоштрили 1948. године не указују на то да је повратак између 1944. и 1948. могао бити тако масован, чак и ако се узме у обзир да су се бројни окупаторски чиновници и официри вратили кући или отишли у емиграцију при ослобођењу Косова и Метохије. Ово пак значи да ни досељавање током рата није било много веће од прорачунатог, односно пописом документованог.

Као што се види, највећи од бројева до којих смо дошли се приближава броју од 45.000 особа на Косову и Метохији рођених у Албанији које је забележио попис из 1948. године (а који нису сви били Албанци – баш као што ни сви емигранти у Албанију 1948. године, ни сви „народни непријатељи“, жандари из доба рата итд. нису били Албанци). Уз све ово, треба имати на уму и чињенице које нису остале забележене у статистикама, али које су утицале на накнадну перцепцију. Ради се о чињеници да је међу ратним „досељеницима“ било и реемиграната рођених у Југославији⁶ као и Албанаца који су дошли из крајева које је за време рата окупирала Бугарска (Прешево, Македонија), што је повећавало *ојажену масовност* досељавања. Исто тако, не треба сметнути с ума ни то да је било и дошљака који су само краће време током рата боравили на југословенској територији и напустили је приликом ослобођења или чак пре. Они су свакако, посебно ако су били на истакнутијим положајима, доприносили утиску о „огромном“ досељавању из Албаније. Као коначан аргумент против превеликог досељавања можемо навести анализе стања по косовско-метохијским селима које је Удба направила средином педесетих поводом акције разоружавања, а у којима се нигде не спомињу веће групе усељеника у њима.⁷

6 Више албанских комунистичких функционера се вратило из Албаније током рата (Фадил Хоџа, Емин Дураку, Џавид Нимани, Исмет Шаџири, Џевдет Хамза, Вели Дева, Имер Пуља и др). У доба социјализма они су заузимали највише положаје на Косову и Метохији. (Radošin Rajović, *Autonomija Kosova. Istorijско-pravna studija*, (Београд: Економика, 1985), 148).

7 Државни архив Србије (ДАС), БИА, III/140.

На основу свега овога, из консултованих докумената и њиховог стављања у познати историјски контекст се може извести закључак да је број пописаних досељеника на Косову и Метохији углавном тачан, поготово ако се претпостави да је највећи број особа рођених у Албанији дошао у раздобљу од 1941. до 1948. године. Иако сасвим прецизан број досељених у овом и ранијим периодима, као и тачно време њиховог досељавања остају непознати, дефинитивно нема доказа о досељавању епских размера какво се често наводи у публицистичкој литератури, али и у оној која претендује да буде научна.

Ако је на српској страни митологизован број албанских усељеника, на албанској је митологизован број жртава палих у борби против нових комунистичких власти на крају рата и одмах после њега. Ноел Малколм у својој краткој историји Косова, коју нажалост многи још увек цитирају као најауторитативнији научни рад, наводи тврдњу једног од вођа албанске квислиншке организације, Друге призренске лиге, да су комунисти у борби и у склопу репресалија побили 47.300 Албанаца, од чега 28.400 на Косову и Метохији.⁸ Малколм, додуше, сматра да је тај број нешто претеран, али зато готово исто толико утицајна Миранда Викерс наводи да се број страдалих Албанаца кретао између 36.000 и 48.000.⁹ Истраживачу овог раздобља у Југославији ови бројеви ће бити сумњиви већ на први, летимичан, поглед: ако се зна да је према утемељеним истраживањима број жртава одмазде над неупоредиво омрзнутијим фолксдојчерима у првим месецима комунистичке власти износио око 8.000, а да је током целог рата с оружјем у руци погинуло око 26.000 југословенских Немаца,¹⁰ онда је одмах јасно у којој мери су наведени бројеви албанских жртава претерани, чак и ако се урачунају они који су пали у борби.

Насупрот бројевима које шири албанска пропаганда, уз доказе о намерно благом поступању према албанском становништву (који имплицирају и мањи број жртава), постоје и они о десетоструко мањем броју *укупних* албанских *ратних* жртава до кога су дошли југословенски и српски истраживачи. Као што је познато, 1964. у Југославији је урађен накнадни попис жртава рата који је дуго био „под кључем“¹¹ да

8 Noel Malcolm, *Kosovo. A Short History*, (New York: New York University Press, 1998), 312.

9 Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian. A History of Kosovo*, (New York: Columbia University Press, 1998), 143, 148. Ауторка не може да се одлучи ком броју би се приклонила.

10 Arbeitskreis Dokumentation, *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944–1948. Die Stationen eines Völkermords*, (München: Donauschwäbische Kultur Stiftung, 1998), 313. Не треба заборавити да су две мањине по попису 1931. године биле прилично изједначене (499.969 Немаца и 508.259 Албанаца), иако је до 1941. број ових других због већег наталитета сигурно био увећан. С друге стране, фолксдојчери су много више били ангажовани у разним војним формацијама које су учествовале у борбама широм Југославије, али и ван њених граница. (Ур. Zoran Janjetović, *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*, (Београд: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022), 89–152).

11 Попис је настао у склопу припрема за преговоре са СР Немачком око одштете жртвама нацистичких прогона. Тито је већ у мају 1945. године изнео број од 1,7 мили-

би крајем XX и почетком XXI века био ревидиран увећањем броја жртава за око 10%. Попис је 1964. године нашао да је у Југославији страдао 3.241 Албанац, при чему су у жртве Албанаца у Југославији убројани и борци Народноослободилачке војске Албаније који су пали на територији Косова и Метохије. Уз ревизију, то би значило да је страдало око 3.500 Албанаца. Поново се налазимо пред огромним бројчаним јазом у односу на тврдње албанске стране и поново је јасно само то да тачан број на основу доступних докумената не може да се утврди. Ствар не олакшава чињеница да се процењени број од 3.500 односи на цело трајање рата, а не само на 1944/45. годину. Зато на основу доступних докумената, тумачећи их у контексту времена када су жртве пале, поново морамо да приступимо приближавању могућим бројевима жртава.

Притом прво треба имати на уму шири историјски контекст: због потребе да се ограниченим снагама на располагању умири компактно и наоружано, а непријатељски настројено албанско становништво, као и због сарадње КПЈ с КПА и планова за тесну сарадњу две земље у будућности¹², југословенски комунистички врх је хтео да успостави своју власт на простору Косова и Метохије уз што мање проливања крви.¹³ Масовна албанска побуна је то делом онемогућила, али благо поступање према великој већини побуњеника и одметника је упркос

она жртава на основу прорачуна *демографских* (а не стварних!) губитака које за основу има прорачун студента математике Владете Вучковића. Државна и земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових сарадника су 1946. пробале да прикупе податке који би тај број документовали. Други покушај је учињен 1964. године када је настао непотпуни попис о коме је овде реч. Када се увидело да укупан број доказивих жртава неће достићи 1,7 милиона са којим се до тада наступало, попис је прекинут а прикупљени подаци су склоњени од очију јавности и истраживача. (Vladimir Žerjavić, *Population Losses in Yugoslavia 1941–1945*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 1997), 55, 67–69. Тек је пропаст социјализма омогућила да се приступи његовој ревизији. Све ово показује колико је цело питање жртава од самог почетка било исполитизовано, а бројеви жртава подложни инструментализацији.

- 12 О ратној сарадњи две комунистичке партије в. Александар Животић, *Југославија, Албанија и велике силе (1945–1961)*, (Београд: Архипелаг, Институт за новију историју Србије, 2011), 85–120. Тако су 20. фебруара 1945. године склопљени војни савез и уговор о размени добара који је требало да олакшају пут ка изградњи Балканске федерације. (Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948*, (Београд: Zaslou, 1991), 98–99; Божица Ж. Славковић Мирић, *Југославија и Албанија 1945–1948: Економски односи*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2020), 91–92; Животић, *Југославија*, 120).
- 13 Јединице које су ослобађале Косово и Метохију су добиле наредбу да отпор одлучно слома, али да не врше никакве репресалије над заробљенима, а поготово не над цивилима. Наређено им је и да поштују „обичаје и ред шиптарског народа“ да би се придобило његово поверење. (Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, (Београд: Српска академија наука и уметности, 1985), 245; Иванов, *Балистички покрет*, 253–254, 287).

томе остало смерница поступања за органе власти.¹⁴ То је оставило трага и у већ споменутим документима који сведоче о благом поступању са побуњеницима и одметницима који су заробљени или који су се предали. Тако је нпр. при разбијању банди код Србице крајем јануара 1945. године 37 Албанаца убијено у борби, а преко 200 је похватао – и пуштено кућама.¹⁵ Блага казнена политика је вођена и касније када је стање стављено под контролу и када се стекао бољи увид у бројност непријатеља. Тако је нпр. од 373 албанска полицајца и жандара из доба окупације са једног накнадног Удбиног списка, 17 било у иностранству, чак 236 код куће, док је 17 стрељано, а 16 затворено, четири су умрла, а за преостале није било познато где су. Овај узорак показује да је мање од 10% колабораната кажњено, а само 5% смрћу.¹⁶ Како ћемо ускоро видети, проценат албанских злочинаца кажњених смртном казном је драстично и брзо опадао са завршетком војних операција и удаљавањем од краја рата.

Ево још неколико узорака из доба када нове власти још нису успеле да смире стање на Косову и Метохији који показују да су чак и у време док је ситуација била најнапетија оне водиле врло благу казнену политику. Тако је у Вршцу 20. фебруара 1945. под утицајем „балиста“¹⁷

14 Дана 9. фебруара 1945. наређене су одређене мере за растурање одметника. Између осталог, наређена је конфискација имовине породица из којих се више чланова одметнуло. Да се имовина врати требало је да се одметници врате кући до одређеног рока. У противном, куће је требало попалити. Ово није требало радити масовно, него за пробу да се испита реакција албанског становништва. Ако мере не би дале резултата, требало је од њих одмах одустати. Одметнике је требало позвати да се предају, а са онима који би то учинили, требало је поступити лепо, тј. само саслушати и пустити на слободу да утичу на друге да се предају. У случају масовне предаје, требало је такве по могућности разоружати и послати у регрутни центар у Приштину. (Bojan Dimitrijević, „Šiptarski oružani izazov komunističkim vlastima u Jugoslaviji 1945–1950“, *Istorija 20. veka* 2/2002, 52).

15 Димитар Тасић, „Албански оружани отпор успостављању власти нове Југославије 1944–1945“, у: 1945. *Крај или нови почетак? Тематски зборник радова* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2016), 97; Исти, *Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ) 1944–1953*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2021), 99.

16 ДАС, БИА, В/115.

17 Бали Комбетар (Balli Kombëtar) је 1942. у Албанији основао политичар Мидхат Фрашери (Frashëri) уз помоћ Британаца као противтежу Народноослободилачком фронту који су водили комунисти. Организација је била антииталијанска, грађанско-демократска, републиканска, социјално радикална и – националистичка. У јесен 1943. године, после капитулације Италије, нашла је заједнички језик са немачким окупаторима. На Косову и Метохији није била много заступљена, али су југословенски комунисти за домаће албанске колаборанте и противнике комунистичке власти са којима се Бали Комбетар у последњој фази рата стопио, користили заједнички назив „балиста.“ (Branislav Božović, Milorad Vavić, *Surova vremena na Kosovu i Metohiji. Kvislinzi i kolaboracija u Drugom svetskom ratu*, (Beograd: Institut za savemenu istoriju, 1991), 296–304; *Histoire d'Albanie des origines à nos jours*, ur. Stefanaq Pollo, Arben Puto, (Roanne: Horvath, 1974), 275–282).

500–600 албанских регрута хтелo да крене кући у Метохију. Успело је да побегне 470 регрута, а сви сем двојице су похватани. На смрт је осуђено једанаест побуњеника, тј. 4,3%, иако су по тврдњама власти, у том батаљону служили углавном људи „који су били у непријатељским војскама“, укључујући и „многе који су упрљали руке крвљу“,¹⁸ тј. који је требало да буду кажњени и пре издијања побуне.

Приликом раздијања банде Шабана Полуке¹⁹ у фебруару 1945. године, погинуло је најмање 258 одметника (што више сведочи о масовности побуне него о суровости нових власти),²⁰ а 99 је ухваћено, од чега је 12 стрељано, што је нешто већи проценат него у претходним узорцима, али апсолутни број не доприноси много на почетку наведеним астрономским збировима – чак и уз број палих с оружјем у руци. Штавише, постоји и један савремени, неких 300 погинулих, а и око 180 заробљених одметника који су разоружани а онда пуштених кући!²¹

Дакако, број погинулих у борби је увек био много већи од броја накнадно погубљених, али је опадао са слабљењем интензитета борби. По сумарним резултатима, од 10. фебруара до 15. априла 1945. године убијено је 393 одметника, заробљено 490, рањено 313, ухваћено у бегу 264, а 1.878 се предало. Поред тога, војнопозадинским органима се предало 609 балиста.²² До 15. маја 1945. године је убијено 466 одметника, 348 је рањено, 955 заробљено, а 2.535 се предало.²³ Другим речима, ни током периода најжешћих борби забележени број убијених није дости-

18 Sekula Joksimović, „Formiranje i delatnost Korpusa narodne odbrane Jugoslavije“, *Vojnoistorijski glasnik* 1/1985, 81; Антонијевић, *Косово и Метохија*, 520–521; Spasoje Đaković, *Sukobi na Kosovu*, (Београд: Народна књига, 1986. (2. изд.)), 233–236; Božović, Vavić, *Surova vremena*, 522–524; Тасић, „Албански оружани отпор“, 97–98; Isti, *KHOJ*, 99–100.

19 Шабан Полука је током рата сарађивао са окупаторима и починио више злочина над Србима. У јесен 1944. је почео да у Дреници регрутује људе на своју руку, па са њима (привидно) прешао на страну Народноослободилачке војске. Шеф Оперативног штаба НОВ Фадил Хоџа га је поставио за команданта 7. косовско-метохијске бригаде и задужио да у срезовима Србица, Вучитрн и Подујево мобилише Албанце у НОВ. До јануара 1945. године је окупио око 4.000, углавном бивших квислинга, које је требало да поведе на Сремски фронт. Два ешалона су тамо и отишла, али се Полука крајем јануара са трећим одметнуо. Завртовао је још људи и спојио се са одметничким бандама Мехмеда Градице и Ук Садица, па је око 10.000 Албанаца у Дреници пружио отпор партизанским снагама. (Janjetović, *Konfrontacija i integracija*, 250–252, са тамо наведеном литературом).

20 Đaković, *Sukobi*, 220, 235–236; Антонијевић, *Косово и Метохија*, 503–505, 509–508; Борозан, *Велика Албанија*, 500–501; Иванов, *Балистички покрет*, 267–273, 275–277, 293; Душан Бојковић, „Албанско становништво у процесу изградње „народне власти“ на Косову и Метохији 1945“, у: 1945. *Крај или нови почетак? Тематски зборник радова*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2016), 110–111; Hadri, *NOP na Kosovu*, 388–390; Joksimović, „Formiranje“, 84; Božović, Vavić, *Surova vremena*, 508–509; Тасић, *KHOJ*, 102–103.

21 Антонијевић, *Косово и Метохија*, 503.

22 Đaković, *Sukobi*, 236.

23 Božović, Vavić, *Surova vremena*, 514.

гао ни 500, а камо ли 48.000. Наравно, не треба веровати да су сви убијени и евидентирани, али да је казнена политика била строжа, не би се толики број одметника предавао.

Истина је да је долазило и до инцидената са нешто већим бројем жртава, али они су били ретки и такође нису могли да погурају број албанских жртава ни близу астрономским бројевима које пропагира митоманска албанска мартирологија. Најкрвавија побуна – покушај дезертирања се десила у Бару, где су националне и политичке напетости стицајем трагичних околности довеле до сукоба и до масовне погибије неколико стотина војника – не само Албанаца. Постоји неколико верзија како је до инцидента дошло, а ни о броју жртава нема сагласности. Говори се о 235 до 430 страдалих,²⁴ али ни већи од ова два броја не доприноси много укупном збиру од 33–48.000.

Други познати инцидент са нешто већим бројем жртава се десио средином децембра 1944. године, када су уз још нека места, албански побуњеници против нових власти са око 2.000 бораца напали Гњилане.²⁵ У једном југословенском полицијском документу из новембра 1948. године се тврди да је у нападу на Гњилане учествовало око 800 побуњеника, што је такође велик број.²⁶ Тај случај је значајан јер је један од ретких примера масовног терора над Албанцима, као и један од ретких случајева где албанске приче о наводном великом страдању Ал-

24 Изгледа да је један незадовољни албански регрут покушао да убије спроводника, на шта је стража хтела да стреља за пример 40 регрута. Дошло је до борбе у којој су употребљене и ручне бомбе и до гушења више регрута у неком напуштеном складишту (Božović, Vavić, *Surova vremena*, 525–526; Miloš Mišović, *Ko je tražio republiku Kosovo 1945–1985*, (Beograd: Narodna knjiga, 1987), 38–39; Branko Horvat, *Kosovsko pitanje*, (Zagreb: Globus, 1989. (2. izd.)), 89–90; Тасић, „Албански оружани отпор“, 102). На основу војне грађе, Ненад Антонијевић наводи нешто другачију верзију, по којој је један Албанац ухапшен пошто је пробао да убије официра, а приликом спровођења у затвор, пролазећи поред групе Албанских регрута, позвао их је да се побуне да и они не би били похапшени, након чега је дошло до пучњаве у којој је страдало до 452 човека на обе стране, док је 104 рањено. (Антонијевић, *Косово и Метохија*, 522). Недовољна разјашњеност овог догађаја и после 80 година просто вапи да се расветли шта се заиста десило и колики је био стварни број жртава да би се макар мало олакшало историјско бремене у међунационалним односима.

25 Đaković, *Sukobi*, 207–209; Savo Drljević, „Kontrarevolucija na Kosovu i Metohiji. Zavodeње vojne uprave februara 1945“, u: *Za pobjedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. Učesnici govore*, (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986), 589–590; Антонијевић, *Косово и Метохија*, 494; Božović, Vavić, *Surova vremena*, 489–490; Божица Славковић, „Дезертирање Албанаца из Југословенске армије после ослобођења Косова и Метохије (1944. и 1945)“, *Војноисторијски гласник* 1/2011, 93; Иванов, *Балистички покрећ*, 258–259, 290; Тасић, „Албански оружани отпор“, 95; Isti, *KHOJ*, 95; Joksimović, „Formiranje“, 83.

26 ДАС, БИА, V/5, Акције које су изведене на терену МНО Гњилане, новембар 1948. С обзиром на то да је овај документ настао касније, када је било могуће „хладне главе“ сагледати и анализирати догађаје, можда треба претпоставити да је број нападача био ближи 800 него 2.000.

банаца од стране Народноослободилачке војске налазе делимичну потврду у југословенским изворима. Накнадни документи Удбе о стању у гњиланском срезу описују да је XVII македонска бригада, која је пристигла у помоћ јединицама које су браниле град од спољних нападача којима се придружио део градског становништва, пошто је сузбила нападе, почела са неселективним убијањем албанских цивила, „те је страдао приличан број невиних људи“.²⁷ Није познато колико је износио тај „приличан број“.

Ово је, као и случај у Бару, био изоловани експес – вероватно изазван вероломством дела градског становништва, великим бројем жртава на страни Народноослободилачке војске и њеном фрустрацијом. Гнев припадника XVII македонске бригаде на албанско становништво у Гњилану се може објаснити чињеницом да је јединица изгубила 60 бораца приликом првог покушаја да продре у град. Овакви појединачни случајеви нису могли да број жртава, а посебно невиних, погурају у десетине хиљада.²⁸

Целокупна политика југословенског комунистичког врха је била усмерена на умиревање и придобијање албанског становништва, а и због већ споменутих блиских односа и великих планова везаних за Албанију, и број злочинаца је и формално умањен до крајњих граница, а и они који су кажњени, кажњени су углавном благо. Због тога чак ни број кажњених смртном казном након суђења после завршетка рата није знатно увећао укупан број албанских жртава.²⁹

Обласна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача за Косово и Метохију је основана 11. јуна 1945. године и прикупила је 6.050 пријава. Део њих је одбачен јер су кривична дела за која су поднете уврштена у обичне злочине, или су починиоци уврштени у народне непријатеље (што је била блажа инкриминација). У инвентар злочинаца су уведене 2.103 пријаве, а већина се односила на прогон колониста. Истовремено, напади на колонисте су оправдавани огорченошћу „шиптарског сељака“ неправедним одузимањем земље од стране буржоаског режима.³⁰ На тај начин је великом делу криваца

27 ДАС, БИА, В/2, Развој банди на терену гњиланског среза од ослобођења до данас; ДАС, БИА, В/5, Акције које су изведене на терену МНО Гњилане, новембар 1948.

28 Гњилане је по попису 1948. године имало 8.613 становника, од чега су око половину чинили Албанци.

29 Блага и опортунистичка казнена политика није била везана само за Албанце него је била карактеристика поступања комунистичких власти и у другим случајевима када је требало стишати међунационалне напетости, придобити нове присталице и учврстити власт. За случај муслимана (Бошњака) у Рашкој в. Милутин Живковић, „Казна, интеграција, заборав. Послератне судбине старорашких муслимана припадника немачких снага у Другом светском рату“, *Баштина* 64/2024, 300–301, 304–305, 310–311.

30 Борозан, *Велика Албанија*, 522; Исти, „Косово и Метохија у границама протектората Велика Албанија 1941–1944“, *Косово и Метохија у великоалбанским плановима 1878–2000. Зборник радова*, (Београд: Институт за савремену историју, 2001), 126–127.

на самом почетку обезбеђивана олакшавајућа околност. Комисија је до краја септембра 1945. године донела одлуку о проглашењу за ратне злочинце 103 лица, од којих је већина била у одметништву или иностранству.³¹ Она је констатовала и да су судови Војне области до тада осудили 281 особу, од чега 71 на смрт.³² Рад комисије је наставаљен и касније, али круг окривљених за ратне злочине није обухватио велики број особа. До прве половине 1948. године Комисија је, по једним подацима, пописала 247, односно 297 Албанца – југословенске и албанске држављане – као починиоце ратних злочина³³, а по другим нешто више: око 300 лица је проглашено за ратне злочинце, али само 17 је погубљено.³⁴ Слично је петнаестак година после догађаја навео и Коча³⁵, у доба завршетка Другог светског рата припадник органа безбедности, а касније стручњак за мањинску проблематику. Према његовом мишљењу, између 1945. и 1947. године откривено је око 300 албанских ратних злочинаца, од којих је из горенаведених разлога [на смрт] осуђено свега 20–30.³⁶ Ова попустљивост се одразила чак и на међународном плану. Из већ споменутих спољнополитичких разлога (на које је и Јончић указао), Југославија је од комисије Уједињених нација тражила да се на списак међународно тражених злочинаца ставе имена 1.711 Немаца, 923 Италијана, 54 Мађара, 178 Бугара, али само два Албанца.³⁷ Извесно неслагање међу овде наведеним бројевима би захтевало додатна истраживања и објашњење тренутка њиховог настанка, домаћег (некад и врло локалног) и међународног контекста, али без обзира на ове пропратне чињенице, сви наведени бројеви сведоче о политици велике попустљивости и благог кажњавања Албанаца која месецима после краја рата и сузбијања највећег дела албанских одметничких банди није могла знатније увећати број албанских жртава. Битна за тему овог рада јесте чињеница да, упркос неслагањима, и овде наведени бројеви говоре против тврдњи о десетинама хиљада наводно побијених Албанаца.

31 У међувремену, 5. августа 1945. године општа амнестија је ослободила одговорности већину припадника албанских оружаних формација (осим вишег командног кадра) који до тада нису били осуђени. (Антонијевић, *Косово и Метохија*, 537).

32 Борозан, *Велика Албанија*, 523; Исти, „Косово и Метохија“, 127.

33 Бојковић, „Албанско становништво“, 126; Антонијевић, *Косово и Метохија*, 538.

34 Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 258.

35 Првоборац Народноослободилачког рата, касније оперативац Удбе, политичар и стручњак за питања националних мањина. У Историјском архиву Краљева је од недавно доступан његов фонд, иако је нажалост несређен.

36 ДАС, Ђ2, Комисија за националне мањине ЦК СКС, к. 1, Стенографске белешке са састанка Идеолошке комисије и Комисије за националне мањине, 23. III 1963.

37 Michael Portmann, *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944–1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur*, (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2008), 198.

То, међутим, не значи да кажњавања ратних злочинаца, побуњеника и одметника није било, него да је оно било благо. Срећко Милошевић, начелник Удбе за Србију од 1955. до 1962. године је изнео податак да је кажњено око 15.000 Албанаца.³⁸ Изгледа да је већина њих кажњена административно од стране полицијских или војних органа, будући да је по подацима Службе државне безбедности, за политичка кривична дела између 1945. и 1956. године осуђено сразмерно мало криваца: на простору Приштине, Ђаковице и Косовске Митровице само 397 Албанаца, те 37 Срба и 97 Црногораца.³⁹ Већ горенаведени подаци у овом раду такође сведоче о томе, као и други документи Удбе са прегледима некадашњих ратних злочинаца, припадника квислиншких формација итд. који често не само што су остали некажњени него им је убрзо после завршетка рата омогућена интеграција у КПЈ, масовне организације и органе власти.⁴⁰ Притом је некадашња припадност непријатељским јединицама великог броја њих била позната органима безбедности.

38 ДАС, Б2, Комисија за националне мањине ЦК СКС, к. 1, Стенографске белешке са састанка Идеолошке комисије и Комисије за националне мањине, 23. III 1963.

39 ДАС, БИА, III/140, Акција прикупљања оружја на подручју Приштине, Ђаковице и Косовске Митровице. Извештај у вези са одузимањем оружја за 1956. годину.

40 Уп. документе у ДАС, БИА, III/139. Један списак садржи имена 74 Албанца који су били чланови фашистичких и квислиншких организација и формација. (ДАС, БИА, III/139, Енвер Хоџа, Списак са подацима СС-оваца, жандара, албанске фашистичке војске, Вулнетара, Чланова Фашистичке Партије, Сарадници Овре, а сада који су Чланови КПС и Кандидати [сиц.] Постоје и други слични спискови: ДАС, БИА, III/139, Матија Тркуља, Списак лица која су била у служби окупатора а сада су кандидати и чланови КП за срез шар-планински, [после IX 1949.], (садржи 75 имена); ДАС, БИА, III/117, Списак чланова К.П.С. који се помињу у истрази, [с.а.] (36 имена); ДАС, БИА, III/117, Списак чланова Комунистичке партије, кандидата и скојеваца који су откривени као сарадници окупатора, [с.а.] (15 Албанаца и три Србина). Према једном прегледу с почетка 1950. године, откривено је 350 чланова КПС и 48 кандидата који су били мобилисани у Вафен-СС, а добровољно је отишло 53 члана и девет кандидата; у фашистичкој милицији је добровољно служило 12 чланова и четири кандидата; у шуц-полицији (Schutz-Polizei) 22 члана и шест кандидата; у албанску жандармерију је принудно мобилисано 10 чланова, а добровољно је служило 120 чланова и 31 кандидат; у вулнетаре су мобилисана три члана, а 149 чланова и 24 кандидата су служила добровољно; у непријатељској служби је 50 чланова и три кандидата било добровољно; девет чланова је добровољно било у контрачетницима; у фашистичкој организацији је добровољно било 12 чланова и четири кандидата; у обавештајној служби 12 чланова и два кандидата; у албанску војску је било мобилисано 317 чланова и 61 кандидат, а 39 чланова и 14 кандидата је служило добровољно; у полицију су била мобилисана два члана, а добровољно је служило девет чланова и два кандидата; у злогласном Косовском пуку, ког је организовао један од главних немачких сарадника на Косову и Метохији, Џафер Дева, служило је пет чланова; у балистима је добровољно било 13 чланова и 1 кандидат; из Југословенске армије су дезертирала два члана; два члана су била у Црним кошуљама. (ДАС, БИА, III/26, Статистички преглед чланова КПЈ и кандидата са терена наше области који су у току рата били у разним окупаторским установама, организацијама и оружаним војним формацијама, 15. II 1950). У истој фасцикли су и документи о службеницима квислиншких власти који су прешли у југословенску администрацију. Неки бивши сарадници окупатора су догuralи чак до места секретара партијских орга-

Коначни извори које ћемо цитирати, а који указују на то да ни број погинулих у борби ни број накнадно стрељаних није био ни близу митским, настали су средином педесетих година приликом акције разоружавања становништва на Косову и Метохији. Иако су они настали десетак година после догађаја, нема разлога зашто их сарадници Удбе за интерне потребе не би сачинили према својим најбољим сазнањима, утолико пре што су им они били потребни за оперативне активности. У анализи низа косовско-метохијских села је уз извештај о акцији разоружавања дат преглед етничког састава становништва, његовог држања током рата и после њега, као и броја стрељаних и кажњених. Иако спискови нису ни потпуни ни сасвим прецизни, они верно осликавају *размере* послератне репресије и сугеришу максималан могући број њених жртава (не само албанских). Из прегледне анализе села произилази да је убијено око 345 особа – вероватно Албанаца, као и изванредан број четника (вероватно само Срба). Није сигурно да ли су свих 345 били Албанци, јер за доста етнички мешовитих села стоји да је ликвидиран одређени број „злочинаца“ или „јатака“, без навођења народности. За Ђаковицу је наведено да је ликвидирано „око“ 80 лица, без спецификације националности.⁴¹ У једној другој анализи испоставе СУП Урошевац из 1956. године стоји да је у том граду и околини на крају рата стрељано 150 сарадника окупатора, без навођења народности. Такође, један нажалост недатиран списак, и без назнаке на који период се односи, наводи 686 стрељаних Албанаца, 187 Срба и 110 других, при чему су изгледа 155 имена дуплирати. Ово значи да је укупан број стрељаних био испод 830, а Албанаца испод 686. У прилог (релативне) тачности ових података иду прегледи побијених одметника по месним народним одборима који показују просечно од једног до двоје, а само изузетно више од десеторо убијених на територији сваког месног народног одбора. Треба рећи да бројеви нису увек прецизни, а додатан фактор непрецизности уноси и чињеница да се у многе спискове национална припадност погубљених мора „учитати“ на основу њихових имена – што дакако не гарантује потпуно сигурну националну идентификацију лица о којима је реч. Међутим, имена су упркос свему прилично добра индиција националне припадности, посебно на Косову и Метохији, где су две главне националне заједнице раздвојене и језиком и вером. Све ово омогућава сагледавање *сразмерног* учешћа припадника одређених народа међу жртвама, као и могуће највеће бројеве погубљених – који су по свему судећи десет и више пута мањи него што албанска пропаганда тврди.

низација пре него што су откривени. (ДАС, Ђ2, Организационо-инструкторско одељење, к. 122, (Годишњи извештај СК Каменица за 1947.), (Косовска Каменица, 24. XII 1947.)).

41 Ђаковица је по попису 1948. године имала 15.190 становника, највећим делом Албанаца.

Закључак

Методом (не сасвим случајног) узорка није могуће утврдити тачан број ни досељених ни убијених Албанаца. Потребно је податке из тих непотпуних и не увек сасвим јасних извора допунити другима (пре свега пописом становништва) и осветлити историјским контекстом. При том и изворима који објашњавају шири контекст треба прићи критички: познато је да се и у пописима становништва део људи изјашњава опортунистички; део необразованих меша веру и нацију; власти често издају наредбе које забрањују насиље, а до насиља ипак долази итд. Проклетство историјске науке је у томе што већини историјских догађаја, процеса и покрета не може да одреди тачан број учесника или жртва. С тим се треба помирити. Уместо тога, треба покушати одредити приближан, могућ или вероватан број таквих учесника, као и његов удео у целокупном становништву – да би се размере неке појаве или догађаја јасније одредиле и да би се онемогућиле манипулације. У случају досељених или убијених Албанаца, очито је да су оба, још увек екзактно неутврђена броја неупоредиво нижа него што се обично у литератури наводи и да се у истраживању овог питања морамо ослонити на критичку анализу доступних докумената, а не на националистичко-политичким циљевима запрљану машту.

Резиме

Рад се бави спорним бројевима албанских усељеника на Косово и Метохију током Другог светског рата и бројевима Албанаца убијених од стране партизана крајем 1944. и током прве половине 1945. године. У оба случаја, бројеви су у литератури силно преувеличавани. Са српске стране су се наводили бројеви усељеника који су ишли од 75.000 до чак 200.000 или невероватних 300.000, иако је попис становништва из 1948. године на Косову и Метохији забележио само око 45.000 људи рођених у Албанији. Да би проверио вероватност ових бројева, аутор је употребио три врсте извора: спискове људи који су из Југославије емигрирали у Албанију 1948. године (после Резолуције Информбироа), полицијске спискове албанских колаборациониста, и аналитичке прегледе косовско-метохијских села које је полиција направила поводом акције разоружавања средином 1950-их година. Закључак до кога се долази на основу удела усељеника међу емигрантима из 1948. године, међу колаборантима и на основу података из анализа села је да се број усељеника могао кретати између 6.000 и 45.000, односно много испод астрономских бројева који фигурирају у релевантној литератури.

Као број жртава комунистичке репресије на крају рата над албанским побуњеницима и ратним злочинцима наводи се неколико десетина хиљада, од чега око 30.000 само на Косову и Метохији. Неки до тих бројева се појављују и у делима која претендују да буду научна, иако су подаци које доносе засновани на гласинама албанских националиста. Много боље утемељени југословенски подаци показују да су албански губици *шостоком целој Другој светској рати* износили око 3.500. Потпуно тачан број је немогуће утврдити, а у покушају да процени који бројеви су реалнији, аутор се послужио списковима заробљених и погубљених одметника и колаборациониста, као и горенаведеним анализама ситуације у косовско-метохијским селима. Југословенски полицијски документи показују да је број колабораната кажњених смрћу износио највише неколико стотина, док је у борби пало још неколико стотина побуњеника. Блага политика према албанској националној мањини (која је вођена с циљем њеног смиревања и ради развоја блиске сарадње са комунистичком Албанијом) такође не говори у прилог наводних великих покоља над припадницима те мањине.

Sources and Literature

Državni arhiv Srbije: Fond Bezbednosno-informativne agencije – BIA; Đ2, Fond Saveza komunista Srbije, Komisija za nacionalne manjine CK SKS; Đ2, Fond Saveza komunista Srbije, Organizaciono-instruktorsko odeljenje
Hrvatski državni Arhiv: Fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke republike Hrvatske

Antonijević, Nenad. *Kosovo i Metohija 1941–1945. godina – ratni zločini*. Beograd: Muzej žrtava genocida, 2017. (Cyrillic)

Arbeitskreis Dokumentation. *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944–1948. Die Stationen eines Völkermords*. München: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1998.

Bataković, Dušan T. *The Kosovo Chronicles*. Belgrade: Plato, 1992.

Bogdanović, Dimitrije. *Knjiga o Kosovu*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1985. (Cyrillic)

Bojković, Dušan. „Albansko stanovništvo u procesu izgradnje „narodne vlasti“ na Kosovu i Metohiji 1945.“ *1945. Kraj ili novi početak?* Tematski zbornik radova, 107–140. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2016. (Cyrillic)

Borozan, Đorđe. „Kosovo i Metohija u granicama protektorata Velika Albanija 1941–1944“, *Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima 1878–2000. Zbornik radova*, 1–36. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2001. (Cyrillic)

- Borozan, Đorđe. *Velika Albanija. Porijeklo – ideje – praksa*. Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1995. (Cyrillic)
- Božović, Branislav, Vavić, Milorad. *Surova vremena na Kosovu i Metohiji. Kvinslinzi i kolaboracija u Drugom svetskom ratu*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1991.
- Clewing, Konrad. „Mythen und Fakten zur Ethnostruktur in Kosovo – Ein geschichtlicher Überblick“. *Der Kosovo-Konflikt. Ursachen – Akteure – Verlauf*, ur. Konrad Clewing, Jens Reuter, 17–63. München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 2000.
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
- Dimitrijević, Bojan. „Šiptarski oružani izazov komunističkim vlastima u Jugoslaviji 1945–1950“. *Istorija 20. veka* 2/2002, 49–60. (Cyrillic)
- Drljević, Savo. „Kontrarevolucija na Kosovu i Metohiji. Zavođenje vojne uprave februara 1945“ *Za pobjedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. Učesnici govore*, 589–603. Beograd: Vojnoizdavački novinski centar, 1986.
- Đaković, Spasoje. *Sukobi na Kosovu*. Beograd: Narodna knjiga, 1986. (2. izd.)
- Đuretić, Veselin. „Kosovo i Metohija u Jugoslaviji“. *Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji*, 301–360. Beograd: Srpska književna zadruga, 1988. (Cyrillic)
- Hadri, Ali. *Narodnooslobodilački pokret na Kosovu 1941–1945*. Beograd: Zavod za istoriju Kosova, 1973.
- Histoire d’Albanie des origines à nos jours*, ur. Stefanaq Pollo i Arben Puto. Roanne: Horvath, 1974.
- Horvat, Branko. *Kosovsko pitanje*. Zagreb: Globus, 1989. (2. izd.).
- Ivanov, Pavle Dželetović. *Balistički pokret 1939–1952. Masovnost, saradnja sa italijanskim i nemačkim okupatorima i zločini nad Srbima*. Beograd: Arhiv Srbije, 2000.
- Janjetović, Zoran. *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022.
- Joksimović, Sekula. „Formiranje i delatnost Korpusa narodne odbrane Jugoslavije“. *Vojnoistorijski glasnik* 1/1985, 61–86.
- Malcolm, Noel. *Kosovo. A Short History*. New York: New York University Press, 1998.
- Mišović, Miloš. *Ko je tražio republiku Kosovo 1945–1985*. Beograd: Narodna knjiga, 1987.
- Nikolić, Kosta. „Komunistička partija Jugoslavije i albansko pitanje 1914–1944“, *Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima 1878–2000*, 87–101. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2001. (Cyrillic)
- Petranović, Branko. *Balkanska federacija 1943–1948*. Beograd: Zaslou, 1991.
- Petrović, Ruža. „Demografske osobenosti razvoja Kosova i etničke prilike“ *Srbi i Albanci u XX veku, Ciklus predavanja 7–10. maj 1990*, ur. Andrej Mi-

- trović, 173–190. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1991. (Cyrillic)
- Portmann, Michael. *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944–1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2008.
- Rajović, Radošin. *Autonomija Kosova. Istorijsko-pravna studija*. Beograd: Ekonomika, 1985.
- Slavković, Božica. „Dezertiranje Albanaca iz Jugoslovenske armije posle oslobođenja Kosova i Metohije (1944. i 1945)“. *Vojnoistorijski glasnik* 1/2011, 92–113. (Cyrillic)
- Slavković Mirić, Božica, Ž. *Jugoslavija i Albanija 1945–1948: Ekonomski odnosi*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2020. (Cyrillic)
- Šuvaković, Uroš V, Stevanović, Obrad M. „Separatistička pobuna albanskih studenata na Kosovu i Metohiji 1981. godine kao početak razbijanja socijalističke Jugoslavije“, *Sociološki pregled* 4/2018, 1–16.
- Tasić, Dmiar. „Albanski oružani otpor uspostavljanju vlasti nove Jugoslavije 1944– 1945“. 1945. *Kraj ili novi početak? Tematski zbornik radova*, 91–106. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2016. (Cyrillic)
- Tasić, Dmiar. *Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) 1944–1953*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2021. (Cyrillic)
- Vickers, Miranda. *Between Serb and Albanian. A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press, 1998.
- Žerjavić, Vladimir. *Population Losses in Yugoslavia 1941–1945*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 1997.
- Živančević, Predrag. *Emigranti. Naseljavanje Kosova i Metohije iz Albanije*. Beograd: Eksportpres, 1989. (Cyrillic)
- Živković, Milutin. „Kazna, integracija, zaborav. Posleratne sudbine staroraskih muslimana pripadnika nemačkih snaga u Drugom svetskom ratu“. *Baština* 64/2024, 297– 315. (Cyrillic)
- Životić, Aleksandar. *Jugoslavija, Albanija i velike sile (1945–1961)*. Beograd: Arhipelag, Institut za noviju istoriju Srbije, 2011. (Cyrillic)

Summary

Zoran Janjetović

RESEARCH OF ALBANIAN IMMIGRANTS DURING WWII AND ALBANIAN VICTIMS OF REPRESSION AT ITS END

Abstract: The paper tries to determin within the historical framework the approximate number of Albanians who had settled in Kosovo during WWII and the number of members of the Albanian national minority killed at the end of the war by utilizing the available documents that are supplemented by other sources. To that end the available documents of the Secret Police (UDB) were used. The paper comments on the merits and shortcomings of such approach.

Keywords: Albanians, WWII, Kosovo, victims, numbers

The paper deals with disputed numbers of Albanian immigrants into Kosovo during WWII and the number of Albanians killed by the Yugoslav partisan forces in late 1944. and first half of 1945. Both numbers were subject to gross exaggerations. On the Serbian side the number of Albanian immigrants has been adduced as being between 75.000 and as much as 200.000 or even 300.000 – despite the population census of 1948. that registered some 45.000 people who had been born in Albania. In order to check the probability of all these numbers, the author utilized three kinds of sources: lists of emigrants from Yugoslavia to Albania in 1948 (after Yugoslavia's split with the Soviet Union), the police lists of Albanian collaborationists and analytical police surveys of Kosovo villages made in mid-1950s on occasion of the large disarmament action launched by the authorities. The conclusion reached on the basis of the share of immigrants among the persons who emigrated in 1948, collaborators and data from the villages analysis is that the number of immigrants could have been between 6.000 and 45.000, i.e. far below the astronomic numbers that can be found in the relevant literature. The number of victims of communist repression of Albanian rebels at the end of the war and of war-criminals is given as tens of thousands, some 30.000 in Kosovo alone. Such numbers feature even in works purporting to be scholarly but whose claims are based on Albanian nationalists' say-so. Much better founded Yugoslav data show that the number of Albanian losses *during the whole WWII* was around 3.500. The exact numbers are hard to gauge, but the author used the lists of captured and executed bandits and collaborationists as well as the above mentioned analysis of situation in Kosovo villages in the attempt to asses which numbers are more realistic. The

used Yugoslav police documents show that the actual number of collaborationists who met with capital punishment could be several hundred at the most, whereas other losses during the fight with the rebels were several more hundred dead. The lenient policy toward the Albanian national minority (in order to pacify it and with the view of developing close cooperation with communist Albania) also does not warrant the alleged large-scale massacres of the Ethnic-Albanians.